

כיבוש וטקסים סביב לו

האיש החולה על הבוספרוס איבד את אחיזתו בעיר הנצח,
את זה כבר הבינו בירושלים. אבל מי יהיה האיש שעל שמו
ייזכר הכיבוש? סיפורם של כניעה אחת, טקסי כיבוש אחדים
וכיכר במחלוקת

לאן נוסעים?

כיכר אלנבי, ירושלים

כיכר היסטורית ובה אנדרטת הנצחה
ממלחמת העולם הראשונה

מלחמות הן כידוע עניין משבית
שמחות, אך לעתים פה ושם
וגם במקומות אחרים קורה
שההיסטוריה ברוב חסדה מספקת רגעים
קומיים בתוך הכאוס הגדול. דוגמה לרגע
כזה הייתה בבוקר חורפי ומנוזל במיוחד,
בכ"ד בכסלו תרע"ח, תשעה בדצמבר
1917. היה זה לאחר חודשי לחימה עקובים
מדם בין הצבא הבריטי הדוחף מדרום לבין
הצבא התורכי המתעקש מצפון לקראת
סופה של מלחמת העולם הראשונה.
הבריטים היו מסובכים באותה עת מעל
לראש בקרבות עזים שהותירו בארצנו
עד היום בתי קברות אנגליים ענקיים
ומטופחים בין השאר בבאר שבע, ברמלה
ובעזה. הגנרל אדמונד אלנבי, שניהל בעוז
את המערכה, קיבל אז הודעה בהולה
מראש ממשלת בריטניה דיוויד לויד ג'ורג'.
ראש הממשלה התחנן לקבל כבר אם
אפשר איזה ניצחון, ואפילו קטן, להעלאת
המורל בלונדון לקראת חג המולד.
אלנבי שינס אפוא מותניים ושלח חבילה
גדולה של גדודים לגזרה הירושלמית,
בתקווה שמשוהו אולי יזוז שם סביב עיר
הקודש. תוך זמן קצר כיתרו מחנות צבא
בריטיים את ירושלים משלושה עברים,

כשהם מותירים מעבר צר ממזרח כרמז
לתורכים לסיים את הקפה, לארוז את
הפקלאות ולהשתמש במעבר זה בתבונה
כנתיב מילוט מומלץ.
אחד המחנות הבריטיים שכיתרו את
ירושלים הוקם ליד כפר ערבי בשם
קאלוניא, סמוך לסיבוב מוצא. בבוקר
המדובר שני חיילים שהיו בתורנות ארוחת
בוקר במטבח דידו ברוח המקפיאה לעבר
הכפר בתקווה למצוא בו ביצים וירקות
לשקשוקה אנגלית. לא ברור איך הצבא
הבריטי גייס חיילים עם חוש ניווט כל כך
גרוע, אבל עובדה היא שהשניים פספסו
לגמרי את הכפר והגיעו איכשהו קרוב
לירושלים, למעשה אל אזור התחנה
המרכזית של ימינו. בצר להם הם עלו אל
הפסגה כדי להביט סביב ולהבין איפה
הם, אלא שאז ראו השניים שיירת אנשים
שטיפסה ישר אליהם מהדרך הראשית. היו
אלה גברים ונערים חובשי תרבוש וביניהם
כמה לובשי מדים רשמיים שהיו בפירוש
לא בריטים.
חיילי המטבח שלנו כמעט חטפו
התקף לב מרוב בהלה, אלא שאז הם
שמו לב שהאיש הצועד בראש השיירה
אוחז בידו דגל לבן מרגיע ביותר. אחרי

כניעה שכזו. פמליית ראש העיר ביקשה כניעה בכבוד ומצאה את תורני המטבח. ראש העיר במרכז עם מקל מאוסף ספריית הקונגרס עיבוד תמונה: תמר הירדני

הגנרל סר ג'ון שיי צעק שכל נוצרי טוב היה נותן את ידו הימנית כדי לזכות בכיבוש ירושלים ומה פתאום שני הפרחחים מהמטבח גונבים ממנו את הכבוד

כניעה לאין קץ

הדעות קצת חלוקות באשר לשאלה מה בדיוק קרה אחר כך, אבל אפילו המצמצמים מונים לפחות ארבעה טקסי כניעה שכל אחד מהם ביטל את קודמו. גרסת המרחיבים כוללת שבעה טקסים, ומוסכם שהטקס העצבני מכולם היה מול הגנרל סר ג'ון שיי, קצין אירי זועם שעמד בראש הדיוויזיה השישים שכבשה את ירושלים. הנ"ל ביטל את כל הטקסים שקדמו לו וצעק שכל נוצרי טוב היה נותן את ידו הימנית כדי לזכות בכיבוש ירושלים ומה פתאום שני הפרחחים מהמטבח או מפקדיהם הזוטרים גונבים ממנו את הכבוד. עוד מוסכם שהטקס האחרון והמפואר מכולם נערך יומיים שלמים אחרי אותה תקרית מפתיעה על ההר, כאשר הגנרל

בירור נרגש באנגלית משובשת מהולה בתורכית וערבית עם חופן פרסית והרבה נפנופי ידיים, התברר לשניים כי האיש עם הדגל הוא לא פחות מאשר ראש עיריית ירושלים חוסיין אל-חוסייני, ובפיו בשורות נפלאות: התורכים קלטו שהקרב על ירושלים אבוד, ולכן התחפפו בליל אמש מזרחה כשהם מותירים את העיר בלי בעל בית. חוסייני נפנה אפוא לבצע את חובתו האזרחית ויצא לחפש בריטים כדי להגיש להם את מפתחות העיר ואת מסמך כניעתה של ירושלים. החיילים ההמומים שיצאו לחפש אתונות ומצאו מלוכה הונצחו באירוע על ידי צלם של המושבה האמריקאית, אשר חוסייני בחוש היסטורי מפותח הזמין למען יהיה למורי הדרך מה להראות בהדרכה.

כל החגיגה הצלבנית הזו משקפת את התרגשותם של הלוחמים הבריטים שנתפסו כצלבנים החדשים ששחררו את ארץ הקודש

סקס ראוי לשמו. הכניעה הרשמית בכניסה למגדל דוד שליד שער יפו, כ"ז בכסלו תרע"ז, 11.12.1917 מאוסף ספריית הקונגרס

הרצון להיזכר כנוכח ירושלים היה מנת חלקם של קצינים בריטים רבים, וכמוהו גם שפם. סר ג'ון שיי ואדמונד אלנבי

שוליים שעליו שוכב צלב. כל החגיגה הצלבנית הזו משקפת את התרגשותם של הלוחמים הבריטים שנתפסו בעיני אחרים, וקצת גם בעיני עצמם, כצלבנים החדשים ששחררו את ארץ הקודש מידי הכופרים המוסלמים.

בסופו של דבר, מרוב ויכוחים לא עלה בידי השועים האנגלים לבנות את האנדרטה המפונפנת שלהם בירושלים, וכך הפכה אותה אנדרטה צנועה בפאתי העיר לאתר ההנצחה היחיד לנופלים במערכה על ירושלים במלחמת העולם הראשונה. במהרה הוקפה האנדרטה המבודדת בשכונה חדשה מהגייולונים בשם רוממה, ובוגיה סידרו את הכיכר שסביבה. במשך שנים כינו ילדי השכונה את המקום בשם 'העיגול' למרות שהוא

אלנבי נכנס בבוקר כ"ו בכסלו, 11 בדצמבר, דרך שער יפו, וביטל בזאת כמובן גם את הטקס של שיי.

מכל הסיפור המשעשע הזה נותרה עד היום בירושלים פינה לא מוכרת מאחורי התחנה המרכזית הנקראת כיכר אלנבי. בלב הכיכר ניצבת אנדרטת מלחמה צנועה מאבן ירושלמית שעליה כתוב באנגלית במבטא בריטי:

סמוך למקום זה נכנעה עיר הקודש לדיוויזיה השישית של לונדון, תשעה בדצמבר 1917. [היא] הוקמה על ידי חבריהם לנשק של אותם קצינים, מש"קים וחיללים שנפלו בקרב על ירושלים.

הכיתוב הלקוני אינו מסגיר את הדרמה שהתחוללה סביב הקמת האנדרטה ב-1920, כלומר למעלה משנתיים לאחר האירועים הסוערים. שועי העיר האנגלים התקוטטו ארוכות בשאלה כיצד יונצח כיבושה ההיסטורי של ירושלים. היו להם תכניות גרנדיוזיות לאנדרטת מלחמה ענקית בלב העיר ועוד כהנה וכהנה, אך העניינים לא התקדמו. בסופו של דבר ללוחמים הפשוטים נשבר, והם אספו פני אחר פני כדי לממן בינתיים מכיסם אנדרטה צנועה שתנציח את חבריהם שנפלו בקרבות. הם הקפידו לציין את התאריך, תשעה בדצמבר, כלומר זמן הטקס הראשון, מזה שאומר שבאופן אירוני הם ביטלו את כל הטקסים שבאו אחריו, כולל זה של אלנבי ב-11 בדצמבר.

גם העיצוב שנבחר לאנדרטה נעשה בקו כמעט נזירי. היא נבנתה מאבן ירושלמית עם תבליטים סכמתיים של חיילים צלבנים אבלים הנשענים על חרבם בדומייה. ההפתעה מחכה בראש האנדרטה, שם מוצב ארון קבורה צלבני עם מכסה רחב

הכיכר שהוקמה סביב האנדרטה
לזכר הנופלים נקראה משום מה
על שם אלנבי. האנדרטה ב־1951
צילום: פריץ כהן, לע"מ

אודתם לבד?

< ראש עיריית ירושלים חוסיין אל־חוסייני נגרר כזכור ב־1917 לטקס אחר טקס במשך יומיים עד שהצליח לשכנע את הבריטים להשלים כבר את הכיבוש ולקחת ממנו את מפתחות העיר הארוכים. הטקסים כולם נערכו באוויר הפתוח בקור חורפי על פסגת הר שומם, וזה מה שגרם למסכן לסיים את כל העניין בדלקת ריאות קשה. למעשה, מהטקס האחרון הוא זחל בקושי אל בית החולים הקרוב שהיה במקרה שערי צדק, ושם קרס על המיטה עם חום גבוה. אלנבי עוד הספיק לעבור דרכו כדי לקבל ממנו את הכניעה הרשמית, אך בהמשך הידרדר מצבו של חוסייני ובסופו של דבר הוא מת. במידה מסוימת אפשר לומר שהחלל היחיד בירושלים כתוצאה מפעילות הבריטים במלחמת העולם הראשונה מת מגינוני טקס בריטיים.

< השימוש בארון קבורה ריק בראש אנדרטה היה להיט בהנצחת חיילים במלחמת העולם הראשונה, ובשל כך מצבות אלה נקראו סנוֹשֶׁף, שפירושו ביוונית 'קבר ריק'. הרעיון נולד מההחלטה שלא לשנע את מיליוני גופות הנופלים לארצות מולדתם אלא לקבור אותם בבתי קברות מקומיים. המשפחות נאלצו אפוא להתייחד עם זכר יקיריהן ליד אנדרטות, ודימו שארון הקבורה שבראשן הוא של הבן שלהן. הסנוֹשֶׁף המפורסם ביותר הוא כמובן זה שבמרכז לונדון.

לחזיון טיעוניו מנה שגב כמה הוכחות, ולצד הדברים גם ציין כי כיכר אלנבי החדשה עברה מתיחת פנים וניקוי, שזה לעצמו עלא כיפק וחבל שחיכינו חמישים שנה. ביקורת נוספת שהתרעמה דווקא על העיוות ההיסטורי פורסמה ב'הארץ' על ידי קוראת מלומדת בשם ג' גיטלין תחת הכותרת "כיכר אלנבי בירושלים". גיטלין אמנם שיבחה את היוזמה העירונית, אך גם השתוממה על כך שעיריית ירושלים זיהתה בטעות כה גסה את האנדרטה כהנצחה לאלנבי, כשהאיש אפילו לא הציג את כף רגלו על הגבעה ההיא. לקלחת הסוערת נכנס בששון אורי קיסרי, אשר פרסם ב'הארץ' טור דעה תחת הכותרת "אלנבי שייך גם לנו". במאמר הוא הודה שאולי אלנבי לא היה בדיוק חסיד אומות העולם, אבל כתב כי יש ערך בשימור זכרו של אדם ששחרר את ארץ ישראל מעולם של התורכים. עוד הוסיף קיסרי:

כל ציבור המוחה נגד הנצחת אתרים מוכיח שהוא חסר חוש היסטורי. צרות עין היא לגזול מאישי העבר את מחוות ההערכה שניתנה להם בשעת פעולתם. מי שאינו מכבד את העבר, סופו שלא

בכלל אליפטי, עד שבכ"ט בכסלו תש"ל, תשעה בדצמבר 1969, במלאות 52 שנה לכניעה ההיסטורית, החליטה עיריית ירושלים להעניק לה את השם כיכר אלנבי. שם זה שימש בתקופת המנדט כיכר אחרת מול חומות העיר העתיקה, עד שהמציא האנגלי סולק ממנה כדי לפנות את מקומו לשם כיכר צה"ל. עיריית ירושלים נפתה אפוא להשיב לגנרל המסכן את כבודו האבוד, וסברה כי ראוי יהיה לספח אותו לאנדרטה האנגלית מהמלחמה שהפכה את הקריירה שלו למסע תענוגות.

מי יקבל כיכר?

אלא שאיש לא שיער את גודל הסמטוחה שתתחולל בעקבות צעד זה. ראשון היה ברוך דובדבני, נציג המפד"ל במועצת עיריית ירושלים, שהתקצף על הקדשת כיכר ירושלמית שלמה לאלנבי שהיה לדעתו אנטי ציוני ואנטישמי. דובדבני קרא לבטל את השם החדש, ואף הציע להרוס את האנדרטה המנציחה את הגנרל הנלוז. בתגובה השתלח למחרת תום שגב בעיתון 'על המשמר' בבורותו כביכול של דובדבני, ותחת הכותרת "דובדבני נגד אלנבי" טען כי רק אדם פשטני יקרא לאלנבי אנטישמי.

"מי שאינו מכבד את העבר, סופו שלא יכבד גם את ההווה לקראת העתיד"

יכבד גם את ההווה לקראת העתיד ... ומי שמציע היום להרוס כיכר, או אנדרטה, או מצבה לזכר אלנבי, יציע ביום לא רחוק להרוס גם מצבות, אנדרטאות, כיכרות שהיום, כביכול, הוא רוצה ביקרם (אורי קיסרי, "אלנבי שייך גם לנו – כיצד מוחקים היסטוריה", 'הארץ', י"ז בטבת תש"ל, 26.12.1969).

דובדבני לא נשאר חייב לכל המלעיוזים, ובראשית 1970 פרסם ב'על המשמר' מכתב תגובה ארוך לתום שגב תחת הכותרת "עוד בעניין אלנבי והכיכר הנקראת על שמו". במכתב פירט דובדבני את מעשיו האנטישמיים של אלנבי וציין את התעלמותו העיקשת של הגנרל המהולל מתרומתם של הגדודים העבריים לצבא

הבריטי במלחמת העולם הראשונה. הרבה דיו עוד נשפכה בעניין הזה, מצבות קמו ונפלו, אבל הכיכר בשכונת רוממה לעולם עומדת, וגם אלנבי נשאר בה יציב וגאה. ב-2017, במלאות מאה שנה לכיבוש ירושלים על ידי הבריטים, הציבה המועצה לשימור אתרים שלט הסבר כחול ליד האנדרטה. השלט נחשף בטקס רב רושם שבו נכחו שניים מצאצאיו הנחמדים להפתיע של הגנרל הבריטי שיי.

אם נדלקתם על האנדרטה וחשקה נפשכם בהצצה בכיכר ההיסטורית, עלו מהתחנה המרכזית דרך רחוב הצבי או רחוב מוריה ותיהנו מגן השעשועים הקטן ומהשמש הנדיבה המלטפת את ראשי הצלבנים החדשים ישנים. ■

הכיכר עוררה ויכוחים בלתי פוסקים. תושבי ליפתא בניכר ביום חג
צילום: Efron
עיבוד תמונה: תמר הירדני

מודיעין שלום

איפה לאכול

ג'אפן ג'אפן

יפו 224

כשר, בשרי, 02-5000612

אשתנור פלאפל

שרי ישראל 15

כשר, כרווה, 02-5380222

מימונים – שף בפיתה

אגריפס 115

כשר, צמחוני, 02-5946707

עוד באזור

הספרייה הלאומית החדשה

קפלן 1

סיור בתשלום, *5049

בית המשפט העליון

דרך השופט שמגר

סיורים ללא תשלום בתיאום

מראש, 074-7480612

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן-צבי, חוקרת ירושלים וסופרת

